i političkim promjenama, kao što su urbanizacija, industrijalizacija, rast građanstva ili promjene u shvaćanju djetinjstva i odgoja. Neupitno je da su autorice te kategorije imale na umu, no tekst po ovom pitanju više informira nego što problematizira. Nadalje, knjiga ostavlja prostor za šire komparativne uvide. Dok autorice pružaju dubinsku lokalnu analizu, komparativna dimenzija (osobito usporedba s disciplinarnim praksama u školama drugih dijelova Habsburške Monarhije) ostaje na margini. Uvođenje međunarodnih paralela moglo bi dodatno produbiti zaključke o specifičnostima zagrebačkog konteksta. Imajući u vidu sve što knjiga nudi, ovo svakako ne umanjuje njenu vrijednost, već samo otvara mogućnost za produbljenje tematike i potiče na nova istraživanja.

Konačno, autorice su ovom monografijom otvorile nove puteve razumijevanja hrvatskoga društva 19. stoljeća čime su pokazale koliko mikrohistorijske studije mogu biti snažan instrument za otkrivanje velikih društvenih procesa. Sveukupno, autorice su odlično izbalansirale znanstvenu rigoroznost i čitateljsku pristupačnost. Knjiga zaslužuje preporuku ne samo povjesničarima, nego i nastavnicima, odgojiteljima i svima zainteresiranima za razumijevanje društvenih procesa oblikovanja mladih naraštaja u 19. stoljeću. Znanstvena utemeljenost monografije, bogatstvo izvora, metodološka inovativnost i jasnoća izlaganja čine ju odličnim štivom za široki akademski krug, ali i sve one s interesom za tematiku. Vrijednost ovog djela s aspekta da je istodobno izvor, studija i interpretacija svakako ne samo da interpretira prošlost, nego i poziva na daljnje dijalogiziranje između povijesti, odgoja i suvremenog razumijevanja djetinjstva.

Ema Pašić
Dina Pašić

Institucionalni počeci zaštite kulturne baštine na hrvatskom prostoru i njihov širi kontekst

Franko Ćorić, Vrijeme utemeljitelja. Ustrojstvo i normativi C. kr. Središnjeg povjerenstva za povijesne i umjetničke spomenike te djelovanje u hrvatskim zemljama od 1850. do 1918. godine. Zagreb: Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, 2025, 560 str.

Opsežno izdanje prve suvremene hrvatske sinteze teorije i prakse najranije faze zaštite spomeničke baštine, *Vrijeme utemeljitelja. Ustrojstvo i normativi C. kr. Središnjeg povjerenstva za povijesne i umjetničke spomenike te djelovanje u hrvatskim zemljama od 1850. do 1918. godine*, autora dr. sc. Franka Ćorića, objavljeno je 2025. godine. Rad na svojih 560 stranica iznosi povijest razvoja teorije i prakse konzervatorske struke na prostoru Habsburške Monarhije, odnosno njenog austrijskog dijela nakon 1867. godine, te sukladno tome i u pripadajućim hrvatskim prostorima. Knjiga je tako jasno postavljena u vlastiti povijesni prostor i vrijeme, kronološki prateći događanja unutar konzervatorstva prvo u austrijskim zemljama te zatim u hrvatskim krajevima.

Djelo obrađuje temu djelovanja Carskog i kraljevskog Središnjeg povjerenstva za proučavanje i održavanje spomenika graditeljstva, od njegovog osnutka 1850. godine do gašenja s krajem Prvog svjetskog rata i krajem postojanja Austro-Ugarske Monarhije. Središnje povjerenstvo predstavlja prvu instancu osnutka institucionalnog razvoja brige o spomenicima kulture na prostoru Habsburške Monarhije, čiji je osnutak inspiriran pruskim, talijanskim i francuskim uzorima. Važnost Središnjeg povjerenstva nemoguće je dovoljno naglasiti – njegov osnutak predstavlja prekretnicu u razvoju sustava zaštite baštine i temelj moderne i suvremene brige i odnosu ne samo prema spomenicima, već baštini i kulturi općenito. Od 1850. godine uz manje i/ili veće teškoće koje Ćorić detaljno iznosi, teče proces centraliziranja sustava zaštite spomenika pod Središnjim povjerenstvom koje je imalo normativnu ulogu, što je s vremenom omogućilo učinkovitiju i prikladniju brigu za spomenike i stvorilo temelje za moderne konzervatorske sustave država sljedbenica Austro-Ugarske Monarhije. U Hrvatskoj, kao nasljednice Središnjeg povjerenstva u međuratnom su periodu djelovale dvije institucije koje su svoj početak dobile još za vrijeme Austro-Ugarske: Konservatorijalni ured u Splitu i Zemaljsko povjerenstvo za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u Zagrebu. Prva nacionalna institucija za zaštitu spomenika na prostoru Hrvatske osnovana je tek 1941. godine, u vidu Hrvatskog državnog konzervatorskog zavoda, s Ljubom Karamanom na čelu, koji je vođen svojim austrijskim uzorima i obrazovanjem.

Vrijeme utemeljitelja nije studija „samo" sustava zaštite spomenika na hrvatskom prostoru i povijesno-umjetničkih tema, već je rad kroz interdisciplinarnost same teme i interdisciplinarnosti u pristupu autora, preobražen i u povijesnu studiju, kulturnu studiju i studiju mentaliteta. Autor dosljedno i prikladno približava čitatelju, kako stručnjaku tako i laiku, povijesne okolnosti i uzročno-posljedničnе veze politike, kulture i povijesti, potvrđujući tako nužnu međuuvjetovanost struka za njihovo bolje i potpunije razumijevanje. Osim u tekstu rada, velik doprinos tome nalazi se među prilozima knjige u vidu tablice koja iznosi istovremeni pregled najvažnijih povijesnih i političkih događaja, događaja unutar domene zaštite spomenika te važne crtice iz povijesti djelatnosti Središnjeg povjerenstva. Važan element koji obogaćuje ovo zdanje znanstveni je aparat. Osim korektnog i informativnog osnovnog aparata, rad proširuju i nadopunjuju dodatci, u vidu već spomenute kronološke tablice, kratkih životopisa ključnih aktera Središnjeg povjerenstva u hrvatskim krajevima, sedam tablica s pregledom mreže Središnjeg povjerenstva te tri zemljopisne karte, ali i kazalo imena i mjesta. Knjigu oplemenjuju i brojne ilustracije – njih 168, koje daju dodatnu dimenziju samome radu. Ilustracije započinju već na naslovnoj strani, koju krasi fotografija Frane Bulića s pratnjom na ostacima kule Tor pored Jelse. Ćorić svoj rad temelji na opsežnom korpusu arhivskih izvora, kako hrvatskih tako i austrijskih, u kojima se ističe građa iz austrijskih Bundesdenkmalamt Wien Archiv, Österreichisches Staatsarchiv te iz hrvatskih Središnjeg arhiva Uprave za zaštitu kulturne baštine MKM, Hrvatskog državnog arhiva, Državnog arhiva u Dubrovniku, Knjižnice Arheološkog muzeja u Splitu i ostalih.

Ovaj rad predstavlja ključnu stepenicu i pretpostavku za proučavanje prve institucionalne faze spomeničke zaštite na hrvatskome prostoru te uz to nudi i važan austrijski, izvorni kontekst, bez kojega je nemoguće razumijevanje razvoja na hrvatskome tlu. Zastupljenost konzervatorskih tema i teme zaštite spomenika u hrvatskoj povijesno-umjetničkoj historiografiji daleko je od zadovoljavajuće, no u posljednjih par godina može se pratiti povećana produkcija radova. Područje zaštite spomenika, kao i brojne ostale teme, dugo je patilo

od manjka sinteza. Prva sinteza, rad Anđele Horvat iz 1944. godine, ostala je vrlo dugo i jedina te je i danas relevantna, koju je sada *Vrijeme utemeljitelja* u mnogo pogleda nadopunilo, proširilo i nužno moderniziralo. Važno je naglasiti manjak produkcije radova koje tematiziraju pitanje aktivnosti Središnjeg povjerenstva općenito nakon Drugog svjetskog rata i novih tokova i usmjerenja unutar historiografije, koji su sadržavali određeni otklon od tema percipiranih kao germanskih i stranih.

Objavom Ćorićeve publikacije možemo reći da je prva faza razvoja sustava zaštite „pokrivena" radovima u vidu sinteza, uključujući već spomenuti rad Anđele Horvat te europski kontekst koji je ponudio Marko Špikić 2009. godine objavom sveučilišnog udžbenika *Konzerviranje europskih spomenika od 1800. do 1850. godine*. Osim tih djela, važan dio proučavanja zaštite spomenika predstavlja i pokretna umjetnička baština, što je obradila Martina Juranović Tonejc 2021. godine s radom pod naslovom *Institucionalni razvoj zaštite pokretne umjetničke baštine u Hrvatskoj od 1850. do 1918. godine*. *Vrijeme utemeljitelja* izdano je u nakladništvu Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske, kao drugi svezak Znanstvene biblioteke Godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske, upravo prateći rad Juranović Tonejc iz 2021. godine. Ostala djela Franka Ćorića također pružaju važan doprinos proučavanju povijesti spomeničke zaštite.

Knjiga je, kao što je već spomenuto, vrlo opsežna – zahvaljujući samoj sveobuhvatnoj prirodi teme, ali i autorovom pristupu. Ćorić je u svome pisanju izrazito deskriptivan i minuciozan, nudeći istovremeno čitatelju detaljne, precizne opise pune informacija, ali i lakoću razumijevanja i čitljivost teksta. Istaknuta deskriptivnost također služi i „uranjanju" čitatelja u temu, čineći rad prikladnim i široj javnosti i stručnom čitatelju.

Vrijeme utemeljitelja strukturalno je podijeljeno na dva dijela: dio koji tematizira Središnje povjerenstvo općenito i njegovu austrijsku aktivnost te dio posvećen njegovom djelovanju i interpretaciji istoga u hrvatskim zemljama. Sadržaj unutar njih istovremeno je koncipiran kronološki i tematski, tako da su započeti sa samim početcima djelovanja Središnjeg povjerenstva i njihovim teorijskim i organizacijskim ustrojem te su završeni s njihovim gašenjima i praktičnim djelovanjem. Nakon kratkog *Uvoda*, slijedi prvo „veliko" poglavlje *Osnutak, ustroj, normativi i djelovanje C. kr. Središnjeg povjerenstva 1850. – 1918.*, s pripadajućim potpoglavljima *Postanak zaštite spomenika njemačkog govornog područja u okrilju romantizma*, *Utjecaj njemačkog romantizma na austrijsku carevinu: subverzivnost historizma*, *Postanak javne zaštite spomenika u Austrijskoj Carevini*, koji iznose kulturni i povijesni kontekst te stanje unutar konzervatorstva prije 1850. godine, služeći kao svojevrsan uvod u studiju. Četvrto poglavlje, *Osnivanje C. kr. Središnjeg povjerenstva za proučavanje i održavanje spomenika graditeljstva*, otvara izravno temu Središnjeg povjerenstva te sa svojim potpoglavljima prikazuje ključne aktere, organizaciju, nadležnosti i djelokrug djelatnosti u najranijoj fazi postojanja Povjerenstva. Sljedeće poglavlje, *Statuti i normativi službe*, nastavlja se na dijelove četvrtog poglavlja te analizira statute Središnjeg povjerenstva iz 1873. te 1911. godine, kao i okružnice i naputke iz kasnijih faza djelovanja Povjerenstva. Šesto poglavlje posvećeno je rukovodstvu i članovima Središnjeg povjerenstva, pod naslovom *Organi C. kr. Središnjeg povjerenstva*. Poglavlje se otvara s tri predsjednika Povjerenstva, a zatvara s temom počasnih članova. U sljedećem poglavlju, *Periodizacija djelovanja C. kr. Središnjeg povjerenstva*, autor na temelju načina odnosa prema baštini iznosi vlastitu periodizaciju djelatnosti Povjerenstva. Ćorić tako na teorijskim postavkama spomeničke zaštite iznosi te analizira četiri razdoblja djelatnosti Povjerenstva, od romantičarskih

začetaka, historicističkog sazrijevanja i pada između 1863. i 1903, modernizacije između 1903. i 1911. koju je obilježio Alois Riegl te posljednjim godinama Povjerenstva kada dolazi do stvaranja koncepta stvaralačkog konzerviranja pod utjecajem Maxa Dvoraka i Juliusa Deiningera. *Konzervatorske konferencije*, *Inventariziranje kulturnih dobara*, *Izdavačka djelatnost C. kr. Središnjeg povjerenstva* i *Nastojanja oko zakonskog reguliranja zaštite kulturnih dobara* zadnja su četiri poglavlja prvog dijela knjige, u kojima autor iznosi zapravo praktičnu djelatnost samog Povjerenstva pa tako i razvoja konzervatorsko-restauratorske struke.

Drugi dio knjige, posvećen povijesti zaštite spomenika u hrvatskim krajevima, započinje na 181. stranici pod naslovom *Mreža i djelovanje C. kr. Središnjeg povjerenstva u hrvatskim zemljama* te se otvara s dvanaestim poglavljem, *Periodizacija djelovanja C. kr. Središnjeg povjerenstva u hrvatskim zemljama*. U njemu Ćorić primjenjuje vlastitu raniju podjelu djelatnosti Povjerenstva u tri perioda i na hrvatske zemlje. Poglavlje se otvara s temom prvih članova i ključnim protagonistima konzervatorstva u Hrvatskoj kojima je posvećeno po jedno potpoglavlje: Ivan Kukuljević Sakcinski, Pietro Kandler i Vicko Andrić. Nakon obrade kadra, slijedi prikaz praktične djelatnosti Središnjeg povjerenstva te ista forma obrade prati i drugi i treći period djelatnosti. Provedeni zahvati i praktična djelatnost Povjerenstva, zasluženo zauzimaju najveći dio ovog dijela, te se kroz njih bolje upoznaju teorijski pristupi i rješenja, glavni akteri, organizacijski ustroj, stvarnost konzervacije i problemi na koje su projekti mogli naići i slično. Najveći dio zahvata čine dalmatinski i istarski spomenici, što je sukladno i povijesnoj zbilji, istraživačkim fokusom i današnjom i tadašnjom popularnošću obalnih tema, no kao eventualni nedostatak radu može se istaknuti manjak tematiziranja i problematiziranja situacije u kontinentalnoj Hrvatskoj. Unatoč tome što se najveći dio prostora kontinentalne Hrvatske nije nalazio unutar konzervatorskih ovlasti Središnjeg povjerenstva nakon 1867. godine, ono i dalje predstavlja izuzetno važnu temu, što otvara mogućnosti daljnjeg istraživanja. Posebno bi bilo zanimljivo usporediti sustav zaštite u austrijskom i mađarskom dijelu Monarhije, koji je dobio vlastiti *Zakon o zaštiti spomenika kulture* 1881. godine.

Izdavanjem ove knjige popunjen je dio praznine u teoriji i povijesti zaštite spomenika na hrvatskom prostoru te dio praznine u poznavanju njihovih austrijskih temelja i izvorišta. U knjizi *Vrijeme utemeljitelja* objedinjeno je mnogo toga – od ilustracija, fotografija te korisnih i zanimljivih podataka – već i podaci temeljni za istraživanje kako povijesti zaštite spomenika, kulturne povijesti i povijesti mentaliteta, čine ovo djelo nezaobilaznim u proučavanju tema iz povijesti konzervacije te nužnim korakom za daljnji razvoj struke.

Iva Daria Bešen

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
57
Broj 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2025.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 57, broj 1

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest
FF press

Za izdavača / For Publisher
Domagoj Tončinić

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Filip Šimetin Šegvić

Izvršni urednik / Managing editor
Zvjezdana Sikirić Assouline

Zamjenik glavnog urednika / Assistant Editor-in-Chief
Luka Špoljarić

Uredništvo / Editorial Board
Inga Vilogorac Brčić (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Martin Previšić (suvremena povijest/contemporary history), Tvrtko Jakovina (globalna povijest/global history), Silvija Pisk (zavičajna povijest/local history), Tomislav Galović (pomoćne povijesne znanosti/auxiliary sciences of history)

Izvršni urednik za međunarodnu komunikaciju / Executive editor for international communication
Nada Zečević

Urednik recenzija / Review Editor
Kornelija Jurin Starčević

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Jevgenjevič Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Jakub Beneš (London), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Hannes Grandits (Berlin), Kateřina Horníčková (České Budějovice / Olomouc), Catherine Horel (Pariz), Angela Ilić (München), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Lyubomirova Ognyanova-Krivoshieva (Sofija), Axel E. W. Müller (Leeds), Beata Możejko (Gdanjsk), Géza Pálffy (Budapest), Zlatko Pleše (Chapel Hill), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Alexios G. C. Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Zrinka Stahuljak (Los Angeles), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana), Andrea Vanina Neyra (Buenos Aires), Radina Vučetić (Beograd), Christina Lutter (Beč) i Andrej Hozjan (Maribor)

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year
Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at: Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Financijska potpora za tisak časopisa / The journal is published with the financial support by:
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

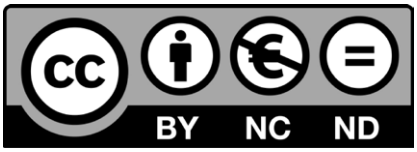
Lektura / Language editors
Katarina Starčević (hrvatski / Croatian)
Tomislav Brandolica (engleski / English)

Korektura / Copy editing
Marta Janković

Ilustracija na naslovnici
Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific journals of Croatia http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.